

Pethó József*

KEMÉNY GÁBOR (1948–2021)

Az értelem meghajlik a tények előtt, de a szív még lázadozik, tiltakozik. Nagyon nehéz, nagyon fáj elhinni, elfogadni a hírt, hogy a kedves barát, a mindig segítőkész kolléga, hallgatóinak nagyra becsült és szeretett tanára, a hagyományos vagy helyesebben klasszikusnak mondható, ma már sajnos egyre kevésbé létező, igazi filológia szerinti, kivételesen széles körű és a legapróbb részletekre is kiterjedő tudással rendelkező, invenciózus, egyéni és alkotó szellemű tudós, a magyar nyelvészet és irodalomtudomány meghatározó jelentőségű személyisége, Kemény Gábor, eltávozott közülünk.

Pedig igaz, eltávozott... Nincs és nem lesz már velünk többé testi valójában, bár annyira közeli még, szinte ott van a szemünk előtt, mintha látnánk, jellegzetes, kedvesen szerény mosolya. Eleven még, mintha hallanánk, a sok tökéletesen találó, a rá annyira jellemző *l'esprit français* értelmében szellemes, finoman, bölcsen ironikus megjegyzése. Most is foglalkoztat, továbbgondolásra, neki is szóló válaszra készít még annyi, új távlatokat nyitó tudományos meglátása, okfejtése.

Kemény Gábor személyében olyan valakit veszítettünk el, aki szinte páratlan, természetesen módon egyesítette magában a tudóst és a szó legjobb, legnemesebb értelmében vett úriembert. Igazi úriember volt a tudományban: igénnyel, érzékenységgel és képességgel a legmagasabb minőségre; mások szakmai eredményeinek mindig maximális tiszteletet adott, és saját teljesítményével tiszteletet érdemelt ki, aki a végletekig megbízható, pontos volt legapróbb megnyilvánulásával, adatával, következtetésével is, szerény és nagyvonalú, aki maga soha nem kért, de bármikor szívesen, önzetlenül adott. Baráti beszélgetéseiben, mindennapjaiban, magában elgondolt terveiben – rajongva szeretett családján kívül – általában ugyanaz foglalkoztatta, mint ami tanulmányaiban, könyveiben, egyetemi óráin: a nyelv, a stílus és ezek alapjainak, a gondolkodásnak és az emberi érzelmeknek a kérdései. Bármireh nyúlt is, bármiről szolt is, engedmények nélküli precizitással és kivételes hozzáértéssel tette, és ez igaz a nyelvészeti és irodalomtudományi témákon túl az operáktól egészen a spanyol futballig terjedő érdeklődési körére.

A *nyelvtől a stílusig* című könyvében megjelent bevezető jellegű írásában, szakmai vallomásában pályafutásának három fő területét nevezte meg: stilisztika, nyelv-művelés és lexikográfia. Egy írásának a címe: *Hogyan (nem) lettem nyelvész? Önvalomlás a szakmáról és egyebekről*. A játékos-ironikus (nem) nyelvész-önbesorolás egyrészt arra utal, hogy – ahogyan ő mondja – „e három területet a szakma nem tekinti »igazi« nyelvésznek”, másrészt Kemény Gábor sokkal inkább – és tegyük hozzá: joggal – tartotta magát filológusnak, mint „egyszerűen” nyelvésznek. Kedves

---

* A szerző a Miskolci Egyetem Magyar Nyelv és Irodalomtudományi Intézetének tanára.

mesterét, Kovalovszky Miklóst követve mondta ezért aztán magáról: „csak filológus vagyok”. De hát lehet-e annál szebb tudományos szándék, van-e annál nagyobb feladat, mint „csak” filológusnak lenni? Kemény Gábor legfőbb és szívéhez legközelebb álló szakmai területe a stilisztika volt, amely igazi terepe a filológusnak, hiszen egyaránt lehetőséget ad a szigorúan nyelvészeti megközelítés mellett az irodalommal való elmélyült, tudományos foglalkozásra is. Éppen ő maga mutatta be ennek a diszciplínának kivételes tudomány-rendszertani helyét, azt, hogy a stilisztika olyan interdiszciplína, amely „a nyelv- és az irodalomtudomány határsávjában, metszetében helyezkedik el”.

Első nagyobb stilisztikai munkája a nagy tekintélyű *Nyelvtudományi értekezések* sorozatban, 1974-ben megjelent *Krúdy képköltés* című értekezés. Szinte hihetetlen, hogy húszas évei elején írta a Krúdy-szakirodalomnak ezt a máig alpműnek számító csúcsteljesítményét. Ennek a munkának minden vonatkozása, minden részlete azt mutatja, hogy az egyetemről éppen kikerült fiatalember már ekkor teljes tudományos vértességgel rendelkezik: a Krúdy stílusát leginkább meghatározó stílusjegy, téma kijelölése, választása, a teljességre törekvő fogalmi igényesség, a kristálytisza logikát mutató rendszerezések, a mikroelemzések érzékeny megfigyelései: mindazok a kiváló erények már itt jelen vannak, amelyek későbbi munkáinak is meghatározó jegyei. Ezt az első szakmai remekművet számos további nagy jelentőségű, Krúdy stílusát tárgyaló tanulmány és kötet követte, amelyek vitathatatlanul a Krúdy-kutatás legmeghatározóbb alakjává tették őt: *Képszerűség és kompozíció Krúdy prózájában* (1975), *Szindbád nyomában* (1991), *Képekbe menekülő élet* (1993), *Krúdy körül: Stilisztikai tanulmányok és elemzések a 20. századi magyar irodalomról* (2016). A nagyon szeretett Krúdy mellett más jelentős prózaírókra, sőt lírikusokra is kiterjedt figyelme, 20. századiakra, de másokra is. Így egyebek mellett fontos tanulmányokat publikált Kemény Zsigmond, Ady Endre, Kosztolányi Dezső, Márai Sándor, Weöres Sándor stílusáról is. A legutóbbi időkben pedig rendszeresen olvashattuk rövid, de mégis mély, mert a lényegre érintő és azt a rá jellemző pontossággal és árnyaltsággal kifejtő verselemzéseit az *Édes Anyanyelvünk* folyóirat általa létrehozott „Szép magyar vers” rovatában.

A stílus volt nyelvművelői felfogásának is a kiindulópontja. A nyelvi norma és a nyelvművelés körüli vitákra is reflektálva máig érvényes javaslatot fogalmazott meg már 1989-ben: a megoldás „a stilisztikai szempontok hasznosítása, egy stilisztikai szemléletű nyelvművelésnek a megteremtése. Csak egy ilyen felfogású és módszerű nyelvműveléstől remélhetjük, hogy meg tudja ismertetni a nyelvközösség tagjaival az anyanyelvben rejlő kifejezési lehetőségek sokféleségét.” Tanulságos és élvezetes stílusú nyelvművelő cikkeiben soha nem megróni, „megrendszeresíteni” akart valamilyen nyelvi vétség miatt, csak tanítani, példával megmutatni, hogy amit „ki-mondunk vagy leírunk, ne csupán érthető és szabályos legyen, hanem kifejezze mindazt az érzelmi és hangulati többletet is, ami közlésünk fogalmi tartalmát kiegészíti és szubjektív hitelességét adja”. Soha nem kioktató stílusban szólt nyelvművelő írásaiban, hanem partnernek, egyenrangú társnak tekintette az olvasót.

A harmadik terület, a lexikográfia, azaz a szótárkészítés az 1990-es években jelent meg munkásságában. 1992-ben jelent meg a 14 000 címszót tartalmazó *Képes diákszótár*, melyet Grétsy Lászlóval közösen szerkesztett. Stilisztikai, jelentéstani és kiterjedt filológiai ismereteit is kiválóan kamatoztatta a *Magyar értelmező kéziszótár* második kiadása (2003) egyik szerkesztőjeként, illetve egyedüli lektoraként. Általános lektorként haláláig részt vett a magyar lexikográfia napjainkban is folyó legnagyobb munkálatában, a *magyar nyelv nagyszótárának* készítésében.

Munkahelyi, „hivatali” kötelezettségeit is a rá jellemző módon, azaz a lehető legmagasabb szintű igényességgel, felelősségtudattal, odaadással teljesítette. Hűséges típus volt ebben is, mint ahogyan tudományos témái tekintetében is: fél évszázadon át szolgálta a Nyelvtudományi Intézetet, és közel három évtizeden át volt a Miskolci Egyetem oktatója. Az MTA Nyelvtudományi Intézetében 1971-től dolgozott, előbb tudományos ösztöndíjas gyakornoki beosztásban (1973-ig), ezután tudományos segédmunkatárs, 1976-tól tudományos munkatárs, 1988-tól tudományos főmunkatárs, 1988 és 1993 között tudományos osztályvezető is, 2002-től tudományos tanácsadó; 2010-től nyugdíjas, de a *Nagyszótár* szerződéses munkatársaként továbbra is részt vett az intézet munkájában. A Miskolci Egyetemen 1994-től tanított, amikor is docensi kinevezést kapott a Magyar Nyelvtudományi Tanszékre, 2003-ban lett egyetemi tanár, miután 2002-ben előbb elnyerte az MTA doktora címet, majd még ugyanebben az évben habilitált. 1998-tól 2003-ig a tanszékvezetői tisztséget is betöltötte, 2018 májusától professor emeritusként maradt az egyetem kötelékében.

Munkásságát számos kitüntetéssel, ösztöndíjjal ismerték el a szakmai szervezetek, így 1978-ban Gombocz Zoltán-éremmel, 2012-ben Kosztolányi Dezső-díjjal jutalmazta a Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1999-ben pedig Lőrincze Lajos-díjat kapott az Anyanyelvápolók Szövetségétől.

A szakmai közélet számos fórumán, formájában is haláláig tevékeny volt: 1976-tól több évtizeden át volt tagja különféle akadémiai bizottságoknak (anyanyelvi, magyar nyelvi, nyelvtudományi bizottság, stilisztikai, magyar nyelvészeti munkabizottság); a *Magyar Nyelvőr* szerkesztőbizottságának munkájában 1982-től vett részt, 1992-től egyik szerkesztője az *Édes Anyanyelvünknek*; aktív tagja volt még a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak, a Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak, a Nemzetközi Magyar Filológiai (Hungarológiai) Társaságnak és az Anyanyelvápolók Szövetségének is. Szívesen és gyakran tartott előadásokat A Magyar Nyelv Hetén, rendszeres előadója volt az adai Szarvas Gábor Nyelvművelő Napoknak.

Legutolsó könyve, a tavaly megjelent *Tanuljunk magyarul is!* kötet előszavának utolsó bekezdésében, részben nyelvművelő tevékenységének befejezésére utalva (korábban is foglalkoztatta, hogy véget vet a nyelvművelő cikkek írásának), részben, ahogyan ezt a Sors említése jelzi, az életút közeledő, de mégsem közelinek remélt lezárulására vonatkozóan ezt írta: „Bízom benne, hogy a Sors ad még lehetőséget a folytatásra. Ezért most nem is írom ide, hogy VÉGE”. 2021. március 7-én a Sors végül mégis leírta ezt az annyira fájó szót. – De ha túlleszünk, ha túl tudunk majd lenni a VÉGE elleni lázadáson, a barátunk, kollégánk elvesztése miatti lelki bénult-

ságon, akkor azt is számba kell vennünk, hogy minek NINCS VÉGE. Akik ismertük őt, látjuk most, és látni fogjuk, amit a múltban, hogy „homlokán feltündökölt a jegy, hogy milliók közt az egyetlen”. Emlékeinkben visszatér és tovább él „halvány-furcsa mosolya”. Sokak számára nem ért és nem is fog véget érni, addig, míg létezik filológia, tudomány, Kemény Gábor szellemének élete sem. Kérdései és válaszai, termékeny gondolatai könyveiben, dolgozataiban továbbra is élnek, hatnak, élni és hatni fognak. Búcsúzunk – de tudjuk, hogy velünk marad, örökké már.